

С. С. БЕРЕЗАНСЬКА

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОГО ПОДНІПРОВ'Я
В ЕПОХУ РАННЬОЇ БРОНЗИ

В історії Середнього Подніпров'я одним з найбільш складних періодів є рубіж III і II тисячоліть до н. е., котрий співпадає з масовими переміщеннями племен шнурової кераміки, зміст яких археологи намагаються розгадати уже багато десятиліть. Вирішенню цієї проблеми, очевидно, може сприяти лише з'ясування історичної долі і культурна характеристика окремих, порівняно невеликих районів, пов'язаних з переміщенням «шнуровиків».

Згідно з існуючим уявленням, в епоху ранньої бронзи на території Середнього Подніпров'я (від Києва до Запоріжжя) мешкали племена двох культур — середньодніпровської¹ і катакомбної². Проте в питанні про їх територіальні і культурні взаємини та хронологію залишається ще багато нез'ясованого. Нові матеріали, одержані в результаті останніх досліджень, головним чином під час розкопок, вперше здійснених на одному з поселень епохи бронзи в урочищі Ісковщина під Каневом, були поштовхом до того, щоб знову зробити спробу розібратися в характері культури раннього бронзового віку на згаданій території.

Пам'ятки епохи ранньої бронзи (кінець III — перша чверть II тисячоліття до н. е.) в цьому районі представлені поселеннями, могильниками і досить значною кількістю випадкових знахідок.

Всього на території Середнього Подніпров'я на сьогодні відомо понад 30 поселень³, але вони ще дуже слабо досліджені. В дореволюційний період вивчення їх носило випадковий характер. Так, у 1881—1883 рр. під час розкопок курганної групи скіфського часу в урочищі Лиса Гора під Лубнами було встановлено, що ці кургани насипані на більш давньому поселенні бронзового віку⁴. Аналогічно було відкрито ще два поселення епохи бронзи на Канівщині. Одне з них було виявлене у 1891—1892 рр. під час розкопок М. Ф. Біляшевського на слов'янському городищі в урочищі Княжа Гора поблизу Канева⁵. Правда, автор розкопок датував ці матеріали неолітичним часом.

¹ Т. С. Пассек, К вопросу о среднеднепровской культуре, КСИИМК, вып. XVI, М., 1947, стор. 34—51.

² Т. Б. Попова, Племена катакомбной культуры, М., 1955.

³ Відомості про значну частину з них зібрано О. Ф. Лагодовською в неопублікованій праці «Поселення епохи бронзи на Нижньому и Середньому Дніпрі», Науковий архів ІА АН УРСР, № 378.

⁴ В. Ляскоронский, Археологические раскопки близ г. Лубны Полтавской губернии, в урочище «Лысая Гора», «Киевская старина», 1892, т. 10—12, К., 1892, стор. 279.

⁵ Н. Беляшевский, Раскопки на Княжей Горе в 1891 г., К., 1892, стор. 1—44; його ж, Раскопки на Княжей Горе в 1892 г., К., 1893, стор. 1—13.

У 1893—1896 рр., досліджуючи палеолітичну стоянку на Кирилівській вулиці у Києві, В. В. Хвойка виявив у чорноземі землянки, які були віднесені ним до раннього етапу трипільської культури. Проте пізніше з'ясувалося, що колекція з Кирилівських висот, крім пізньотрипільських матеріалів, включає значну кількість кераміки доби ранньої бронзи⁶.

У 1925 р. М. Ф. Біляшевський під Каневом біля підніжжя Велико-го скіфського городища, а М. Я. Рудинський поблизу с. Трахтемирова також виявили залишки поселень епохи бронзи⁷. Пізніше, під час роботи розвідкової трипільської експедиції 1945—1946 рр., було відкрито ще 10 поселень цього часу. Проте на жодному з них розкопки не проводились.

Стаття Т. С. Пассек, в якій подано опис цих поселень, є першою і по суті єдиною науковою публікацією, присвяченою поселенням епохи бронзи на Середньому Дніпрі⁸.

В наступні роки різними експедиціями було відкрито ще кілька поселень, проте знову ж таки жодне з них не було досліджене.

Вперше розкопки на поселенні цього типу були здійснені в 1960—1962 рр. спільною експедицією ІА АН УРСР і Київського державного університету в урочищі Ісковщина під Каневом. В результаті робіт експедиції була розкрита значна площа поселення, одержані дані про його планування і влаштування жител, виявлено велику кількість різних предметів побуту⁹.

Зараз маємо змогу відзначити, що переважна більшість відкритих поселень розташована на високих ділянках корінного берега Дніпра, особливо часто на мисах, відокремлених від плато глибокими ярами (Княжа Гора, Кирилівські висоти, Ісковщина, Пекарі та ін.). Проте кілька поселень виявлено в заплаві Дніпра, головним чином на дюнних пагорбах і останцях лівого, низького берега. Судячи з невеликих їх розмірів і незначної насиченості культурного шару, це були тимчасові, найвірогідніше літні, стоянки скотарів (Козинці, Микільська Слобідка, Жуківці тощо).

Серед цих поселень краще від інших досліджене поселення біля с. Козинці. Воно розташоване на лівому березі р. Трубіж, в урочищі Загай, котре являє собою велике піщане підвищення серед заплави, оточене з трьох боків глибокими старицями Дніпра. На поселенні виявлено плями, напевно, від наземних жител, сліди кам'яних вогнищ і велику кількість різноманітних речових знахідок¹⁰.

Про розміри поселень можна судити на основі розкопок в Ісковщині та в якійсь мірі на Княжій Горі і Кирилівських висотах. Площа їх, очевидно, не перевищує 3000—3500 м².

Як правило, поселення розташовувалися вздовж берега. В Ісковщині вдалося простежити залишки чотирьох жител, що розміщувалися у два ряди. Житла виявилися наземними і лише в тих випадках, коли знаходились на схилах, були на 15—20 см заглиблені в материк. Вони мали прямокутну форму. Розміри їх — 4×5 і 4×6 м. Стіни,

⁶ В. В. Хвойко, Каменний век Среднего Поднепровья, Труды XI АС. т. I. М., 1901, стор. 754—763; матеріали зберігаються в Київському історичному музеї.

⁷ М. Біляшевський, Розкопки на місці стоянки неолітичної доби біля могили Т. Шевченка, КЗ ВУАК за археологічні досліді року 1925, К., 1926, стор. 94; М. Я. Рудинський, Знахідка в околицях Трахтемирова, там же, стор. 100.

⁸ Т. С. Пассек, Селище епохи бронзи в районі г. Канева, КСИИМК, т. XXV, М., 1949, стор. 42—47.

⁹ М. М. Бондар, Нові дані про пам'ятки періоду бронзи в околицях Канева, Вісник Київського державного університету, № 4, К., 1961; С. С. Березанська та М. М. Бондар, Поселення епохи бронзи в урочищі Ісковщина під Каневом, Археологія, т. XVII, К., 1964, стор. 170—179.

¹⁰ М. Сікорський, Поселення епохи бронзи, Нове в музеях України, К., 1963, стор. 40—43.

очевидно, були глинобитними, двосхилі дахи покривалися очеретом або соломою. В одному з жител були простежені залишки глинобитної, злегка випаленої долівки. В іншому виявлено округле вогнище, складене з великих каменів граніту. В житлах і за їх межами були господарські ями, заповнені кістками тварин і керамікою.

Визначення кісток, знайдених під час розкопок в Ісковщині, показало, що до складу стада входили: бик, вівця, коза, свиня, кінь¹¹.

На всіх поселеннях зібрано багато кераміки і різних виробів з каменю та кістки. Металевих предметів знайдено мало: на поселенні в Козинцях — кований листовидний наконечник списа, наконечник дротика, кілька чотиригранних шил; в Бортничах — наконечник дротика і два шила; в Ісковщині — уламок браслета з бронзового дроту.

З кам'яних знарядь траплялися шліфовані і просвердлені сокири трикутної форми, зернотерки, крем'яні тесла, скребки, ножі та наконечники стріл. Серед виробів з кості — різноманітні шила й проколки. В Ісковщині знайдено уламок рогової сокири, очевидно, вислобушкового типу.

На поселеннях зібрано багато кераміки, яку можна поділити на дві нерівні в кількісному відношенні групи.

До першої (більшої) відносяться плоскодонні горщики, переважно великих розмірів. Серед форм, які найчастіше зустрічаються, слід назвати горщики видовжених пропорцій з плоскими денцями, високим яйцевидним тулубом, який різко розширюється догори, і порівняно приземкуваті горщики з опуклим тулубом та прямими або трохи відігнутими вінцями (рис. 1, 1, 2, 3, 4, 6, 10).

Посуд першої групи частіше орнаментований лише в верхній частині тулуба, рідше зустрічаються посудини, у яких орнаментовані не тільки стінки, але й дно. Орнамент нанесений гребінцевим штампом і шнуром у вигляді «гусенички» або тасьми, а також ямковими вдавненнями. Система орнаментатії проста і одноманітна — паралельні ряди, звисаючі трикутники, ялинковий узор (рис. 2, 1—6).

Другу, значно меншу, групу становлять посудини типу кубків, кулястих амфор і посудин, близьких за формою до дзвонovidних (рис. 1, 5, 7, 8, 9, 11).

Найчастіше зустрічаються кубки. Вони мають округлий тулуб, сплющене дно і невисокі відігнуті вінця. Орнаментовані завжди однаково — відбитком шнура, який оперізує декілька разів шийку посудини (рис. 1, 9). Уламки кулястих амфор і дзвонovidних посудин зустрічались рідше. Кулясті амфори становлять собою посудини великих розмірів з маленьким плоским дном, округлим тулубом і маленькими потовщеними вінцями. Звичайно з боків у них є два, інколи чотири петельчастих вушка. Посудини дзвонovidної форми мають високі конічної форми вінця, що досягають половини загальної висоти посудини, і маленький тулуб, який розширюється до плоского або злегка округлого денця (рис. 1, 7, 8).

Крім своєрідної форми, характерною особливістю посудин другої групи є багата орнаментатія з стійкими і одноманітними композиційними мотивами. Як правило, орнамент у вигляді відбитка шнура або тонких прокреслених ліній покриває увесь тулуб посудини, рідше тільки його верхню частину. Характерно, що мотиви орнаментатії такі ж, як і на посуді першої групи: ялинка, звисаючі гострими кутами вниз, іноді заштриховані, трикутники, ряди паралельних поясів. Проте на посудинах другої групи орнамент звичайно виконаний значно охайніше, більш рівними лініями і тонкими відбитками шнура (рис. 2, 7—12).

Більшість кераміки червонуватого і сірого кольорів з поселень виготовлена з глини із домішками крупнозернистого піску. Частина ви-

¹¹ Визначення кістяного матеріалу зроблено В. І. Бібіковою.

робів другої групи, головним чином дзвонovidні посудини і кулясті амфори (виготовлені, можливо, спеціально для культових цілей), більш тонкостінна. Глиняне тісто таких посудин має менше грубих домішок, поверхня їх краще заглажена.

Кераміка двох виділених груп виявлена не лише під час розкопок в ур. Ісковщина, але й серед підйомного матеріалу на багатьох інших

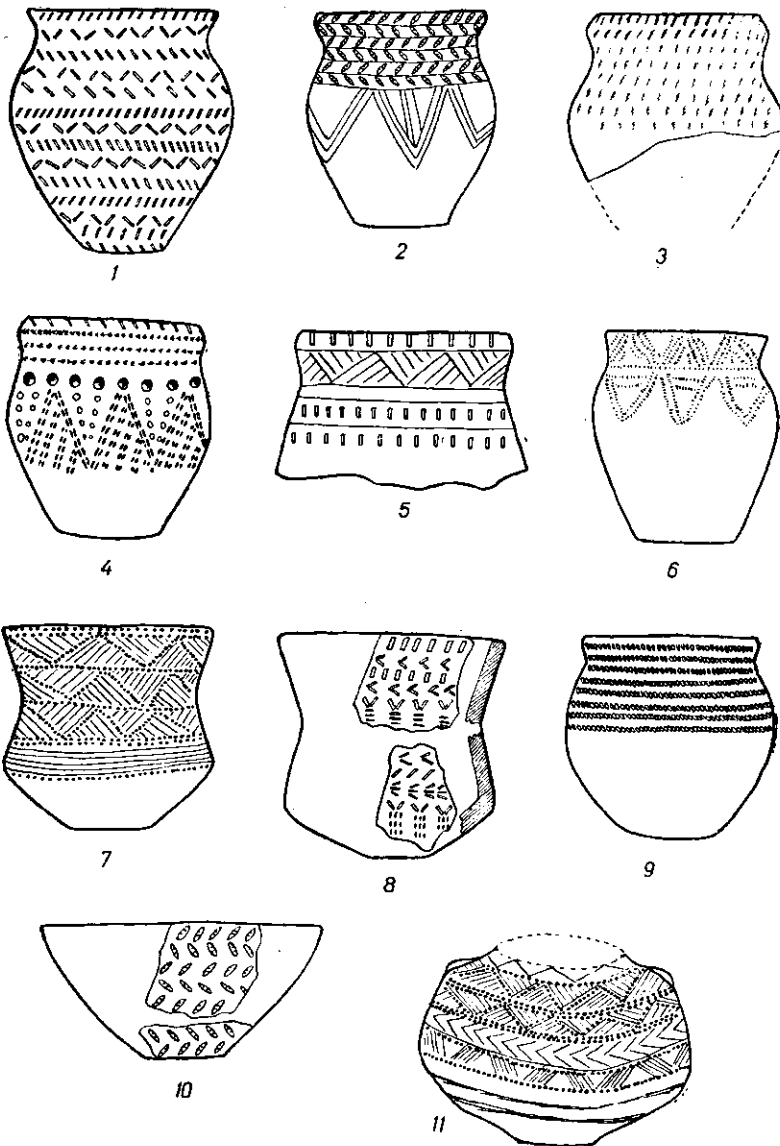

Рис. 1. Кераміка з поселень.

1—3, 6, 7, 9, 11 — Ісковщина; 4, 5 — Козинці; 8, 10 — Червоний Хутір.

поселеннях (Кирилівські висоти, Червоний Хутір, Пекарі, Зарубинці, Козинці).

В зв'язку з тим, що розкопки на цих поселеннях до останнього часу не провадилися, прийнято було вважати, що різні групи посуду, які зустрічаються серед підйомного матеріалу, характеризують дві різні культури: плоскодонні горщики — катакомбну, круглдонні — середньодніпровську. Правда, і раніш зверталась увага на дивну стійкість в поєднанні обох груп кераміки та висловлювалась думка про можли-

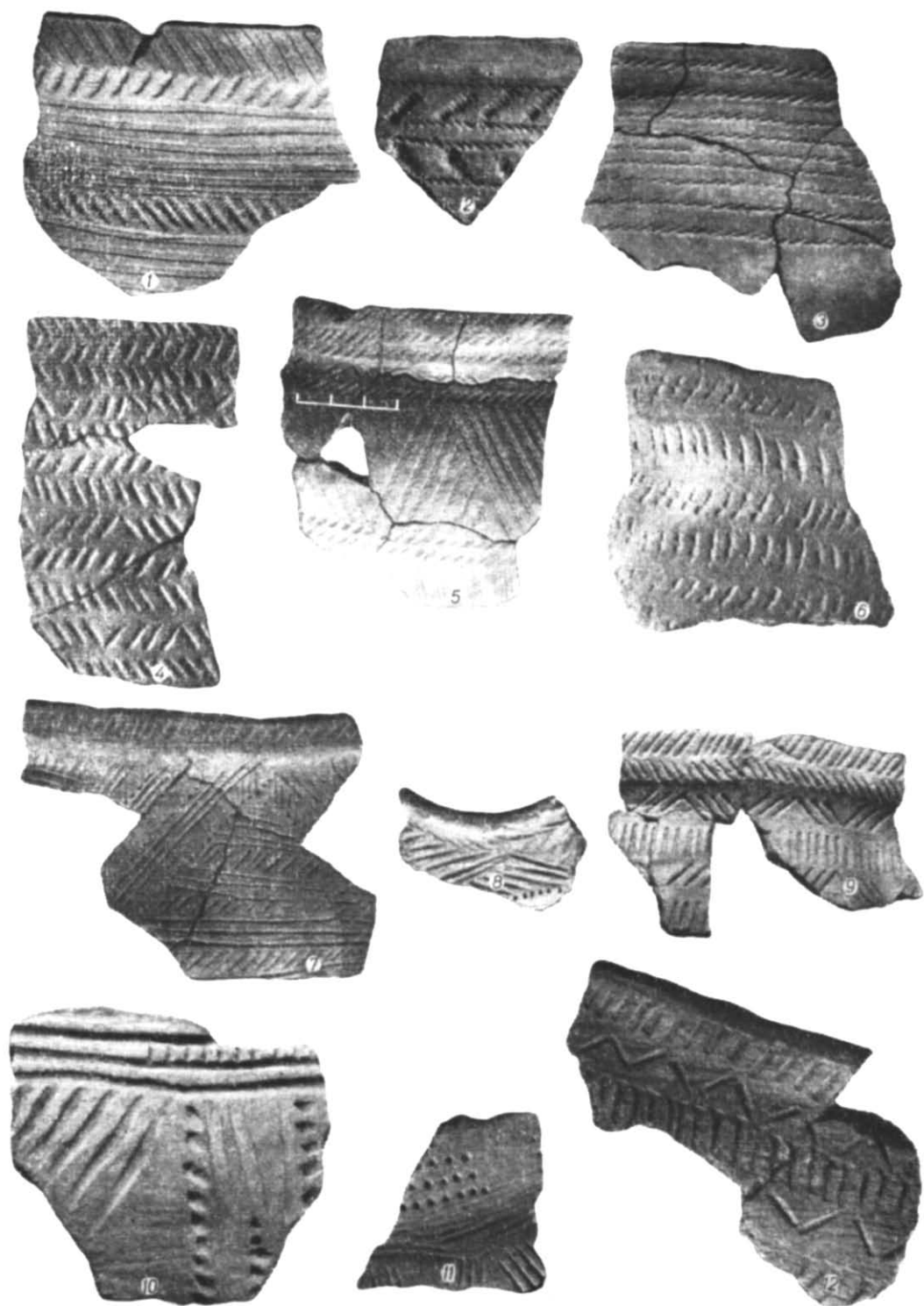

Рис. 2. Два типи кераміки з поселення в урочищі Ісковщина під Каневом.

вість їх одночасовості¹². Проте лише після розкопок на поселенні в Ісковщині, де різні типи посуду були виявлені на долівках жител в одних і тих самих скупченнях, біля одних і тих же вогнищ і т. д., з'явилась влєвненість, що й круглодонний посуд кулястих та дзвоновидних форм і плоскодонні горщики, які становлять на поселеннях основну масу кераміки, являють єдиний керамічний комплекс¹³.

Другою категорією пам'яток, що характеризують культуру доби ранньої бронзи в Середньому Подніпров'ї, є могильники, які досліджені значно краще, ніж поселення.

На досліджуваній території відомо близько 200 поховань, котрі відносяться до того ж часу, що й розглянуті вище поселення. Виявлені вони або в курганных могильниках, які включають велику кількість поховань, або ж в ізольованих курганах з кількома похованнями.

Найбільше поховань зафіксовано в могильниках під Каневом (біля сіл Зеленки, Бурти, Монтрезорівка та ін.), під Пирятином, Полтавської області¹⁴, біля сіл Новоселки і Яцковиці під Уманню¹⁵.

Серед ізольованих курганів особливо цікаві кургани біля сіл Янковичі, Гатне, Стретівка, Київської області, а також ряд інших¹⁶.

В переважній більшості поховання періоду ранньої бронзи були не основними, а впуцєними в насипи курганів, залишених в попередній період носіями ямної культури. При цьому початковий насип, як правило, досипався і значно збільшувався в розмірах. Розміри курганів: висота 1,5—2 м, діаметр 25—40 м.

Другою характерною рисою поховального обряду в Середньому Подніпров'ї в епоху ранньої бронзи є своєрідні могильники, споруджені в одному кургані. Найбільш яскраво ця особливість проступає в Канівській і Яцковицькій групах. Тут в більшості курганів, розкопаних біля сіл Бурти, Зеленки, Кагарлик, Монтрезорівка, Яцковиці та ін., виявлено по 10—15 поховань цього часу. Вони розміщені в два, три, а інколи навіть в чотири яруси. Як правило, поховання, розміщені в одному чи навіть в різних ярусах, не порушують одне одного. Це, з одного боку, наводить на думку про існування якихось наземних ознак могил, а з другого,— вказує на невисокий проміжок часу, що розділяє окремі поховання.

Поховання знаходяться або в насипах, або на рівні давнього горизонту.

Строгій закономірності в положенні небіжчиків не спостерігається. Проте найбільш типовими слід вважати покладення небіжчиків на спині з простягнутими руками й ногами. Це особливо характерно для могильників Канівщини.

Рідше зустрічаються поховання зі скорченими кістяками, що лежать на боці. Прикладом цього можуть бути поховання в курганах поблизу сіл Новогригорівки та Адамівки, Кіровоградської області¹⁷.

Орієнтація поховань різна, хоч в якійсь мірі переважає північна і західна. В межах окремих могильників вона чітко виражена й стала. Наприклад, в Яцковицькому могильнику переважає західна орієнтація, в могильниках Канівщини — північна, в Полтавській групі — південна і західна. Більшість кістяків не пофарбовані. Відомо лише кілька випадків, коли кінцівки і череп мають сліди червоної фарби.

¹² Д. Я. Телегін. Поселення епохи бронзи і неоліта в с. Козинці, рукопис. Науковий архів ІА АН УРСР.

¹³ С. С. Березанська і М. М. Бондар, вказ. праця, стор. 176, рис. 6.

¹⁴ Н. Е. Бранденбург. Журнал раскопок, СПб., 1906, стор. 1—139, 142—160.

¹⁵ А. Budyowski, Mogily w Jaskowicy, Swiatowit, t. VI, Warszawa, 1905, стор. 8—30.

¹⁶ Т. С. Пассек, К вопросу о среднеднепровской культуре, КСИИМК, вып. XVI, стор. 35, 38, 42.

¹⁷ А. И. Тереножкин, Отчет о работе первобытной и скифской Кременчугской экспедиции 1956—1957 гг., Науковий архів ІА АН УРСР, № 2555.

За характером поховального обряду виділяється один з семи курганів Стретівської групи, які розкопав В. В. Хвойка під Києвом¹⁸. Тут на рівні давнього горизонту були знайдені залишки трупоспалення у вигляді скупчення попелу й перепалених людських кісток. Навколо стояло сім посудин і лежали дві кам'яні сокири, три крем'яних долота і крем'яне вістря стріли.

Звичайно поховання супроводжуються небагатим і одноманітним інвентарем, який складається з однієї-двох посудин, кам'яної або крем'яної сокири, крем'яного вістря стріли і дуже рідко—металевих прикрас.

Особливо часто зустрічаються знахідки долотоподібних овальних, рідше прямокутних в перетині сокир-клинів з зашліфованими робочими краями. Багато таких знарядь було знайдено в Яцковицькому могильнику.

Тільки в двох похованнях (кургани № 21 і 60 Яцковицького могильника) були виявлені металеві прикраси. В одному — дві бронзові каблучки з кінцями, що заходять один за одний, в другому — пара підвісок з дроту, скрученого в півтора оберти.

Уявлення про характер металевих виробів, поширених в Середньому Подніпров'ї в епоху ранньої бронзи, доповнюють прикраси, знайдені в Києві. Це — діадема у вигляді широкого тонкого обруча, який поступово звужується до кінців, оформлених у вигляді завитків; підвіска у вигляді півмісяця; три вискові кільця верболоистої форми. Т. Г. Мовша відносить їх до середньодніпровської культури і відзначає, що речі Київського скарбу знаходять собі аналогії в пам'ятках культур шнурової кераміки Західної Європи, де подібні прикраси були дуже поширені¹⁹.

Важливо відзначити, що в похованнях виявлені ті самі дві групи посуду, які характеризують кераміку поселень (рис. 3). Проте тут вони знаходяться в іншому кількісному співвідношенні. Більшість становлять круглотілі посудини, кулясті амфори і посудини дзвоновидної форми, тобто кераміка, що на поселеннях відноситься до другої групи (рис. 3, 1—9, 11, 12).

Плоскодонні горщики, виділені нами в першу групу, в похованнях трапляються рідше. Серед них, як і на поселеннях, зустрічаються посудини видовжених пропорцій з відігнутими вінцями і приземкуваті горщики з опуклим тулубом і короткими прямими вінцями (рис. 3, 10, 13—18).

Припущення про те, що поховання з плоскодонними горщиками можуть відноситись до катакомбної культури, а з посудом кулястих і дзвоновидних форм — до середньодніпровської, спростовується не тільки тим, що в усіх випадках поховальний обряд абсолютно однаковий, а й наявністю поховань, де посуд різних типів виявлений поруч. Так, при похованні в кургані біля с. Стретівка були виявлені глиняні посудини, що стояли півколом. Одна з них мала яйцевидну форму, чотири — дзвоновидну і одна — форму плоскодонного горщика²⁰. В кургані поблизу с. Медвин при похованні виявлено дві посудини — плоскодонний горщик, орнаментований гусеничками, та дзвоновидну посудину, прикрашену тонкими прокресленими лініями²¹. В кургані ССХХ біля с. Зеленки в похованні 8 знайдено круглотілі посудини, орнаментовані шнуром і прокресленими лініями, і плоскодонний горщик, при-

¹⁸ Хв. Вовк, Знахідки у могилах між Верем'ем і Стретівкою і біля Трипілля, Матеріали до українсько-руської етнології, т. III, Львів, 1900, стор. 1—9.

¹⁹ Т. Г. Мовша, Медные украшения из Киева, КСИИМК, вып. 70, М., 1958, стор. 94—98.

²⁰ ESA, VIII, Helsinki, 1933, стор. 129, рис. 132.

²¹ Т. С. Пассек, К вопросу о среднеднепровской культуре, КСИИМК, вып. XVI, стор. 41, 42, рис. 11, 1, 2.

крашений трьома рядами відбитків шнура²². Нарешті, в Яковичському могильнику, в кургані № 60 стояли дві посудини: одна—дзвоновидної форми, друга — плоскодонний горщик²³.

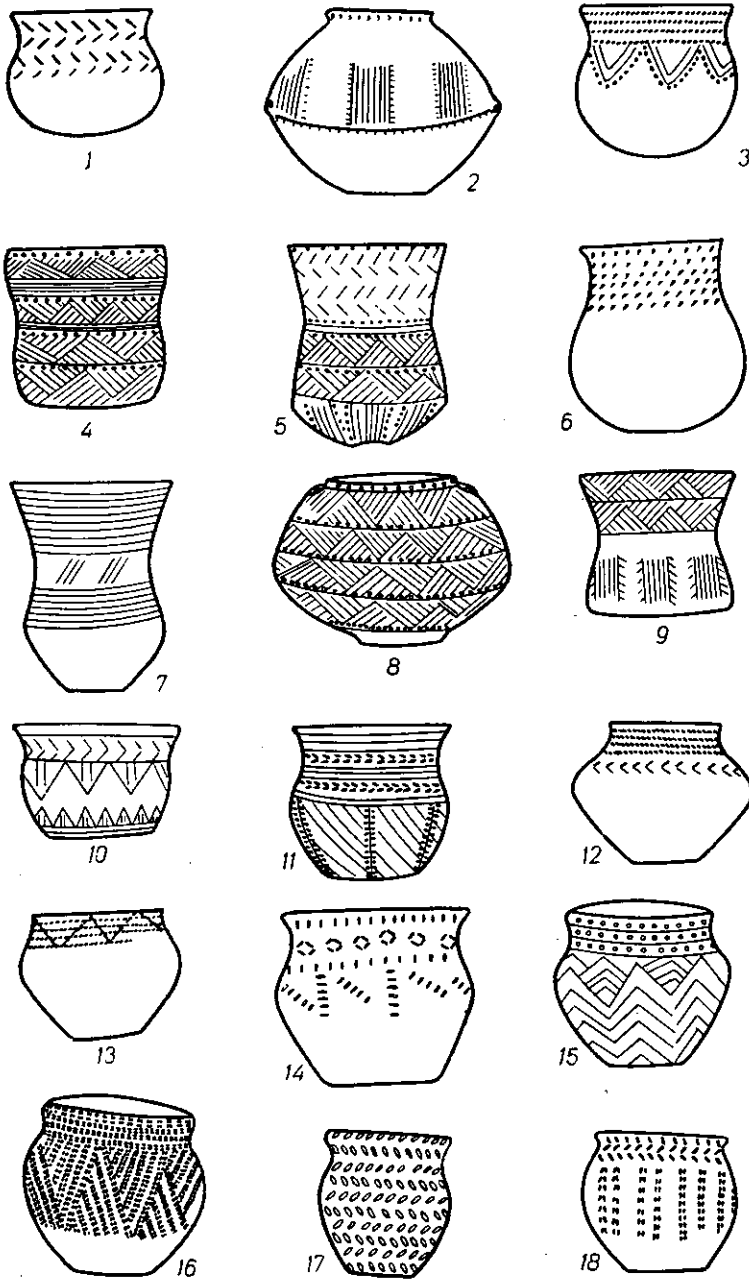

Рис. 3. Кераміка з поховань.

1, 3 — Монтрезорівка; 2 — Грищинці; 4, 8, 9 — Янковичі; 5 — Гатне; 6 — Янівка; 7, 10 — Яковичі; 11 — Зеленки; 12 — Корсунь-Шевченківський; 13 — Полтава; 14 — Стрегівка; 15, 18 — Ново-Григорівка; 16 — Нетеребки; 17 — Медвин.

Поховальна кераміка відрізняється від кераміки поселень не тільки різним співвідношенням двох груп, але й якістю посуду. Кераміка

²² Н. Е. Бранденбург, Журнал раскопок, стор. 17, 18.

²³ А. Вудловські, вказ. праця, стор. 60, табл. II, 4; табл. IV, 1.

з поховань, як правило, більш тонкостінна і виготовлена з добре відмуденої глини без грубих домішок. Поверхня краще заглажена. Орнаментовані посудини, як правило, більш ретельно і охайно.

Проте керамічні комплекси з поселень і могильників мають більше спільних рис, ніж відмінностей.

Карта розташування поселень і поховань раннього бронзового віку на Середньому Дніпрі показує, що територія поширення обох категорій пам'яток в основному співпадає. Співпадають також райони, де ці пам'ятки найбільш сконцентровані. Так, самими південними є поховання біля сіл Новоселки і Яцковиці під Уманню, а також могильники біля сіл Адамівки і Новогригорівки, Кіровоградської області. На цій же широті відкриті найпівденніші поселення типу Ісковщини. На південь і південний схід розташована уже область пам'яток ямно-катакомбної культури з поселеннями типу Перун, Дурна Скеля і похованнями в ямах з підбоями та в катакомбах.

Близько половини відомих в Середньому Подніпров'ї пам'яток ранньої бронзи зосереджено на Канівщині, де, можливо, знаходився один з найгустіше заселених середньодніпровськими племенами районів. Другим таким районом є ділянка Дніпра в районі Києва та устя Десни. Тут виявлено велику кількість курганів (Янковичі, Стретівка, Гатне) і поселень (Бортничі, Микільська Слобідка, Козинці та ін.).

В обох районах кераміка з поселень і могильників представлена двома групами (плоскодонними горщиками і круглотілими посудинами), які включають однакові форми посуду. Орнаментація кераміки, виявленої на поселеннях і в могильниках, також близька за характером композиційних схем і технікою нанесення орнаменту (рис. 4). В обох районах посуд орнаментований відбитками шнура і твердого прямого штамп. Найбільш поширені мотиви: паралельні пояси, трикутники і ялинки.

На поселеннях і в могильниках зустрічається й інший спільний і за формою і за технікою виготовлення інвентар: клиновидні крем'яні сокири, шліфовані і просвердлені сокири з каменю, наконечники стріл, ножі, скребки.

Сказане дає підстави припустити, що описані вище поселення і могильники не тільки одночасові, але й залишені одним населенням, очевидно, носіями середньодніпровської культури.

Як з'ясувалось, на території Середнього Подніпров'я жодного поховання в катакомбі не виявлено. Невідомі тут також і поховання в ямах з підбоями, які в той час були поширені в Нижньому Подніпров'ї, очевидно, в результаті впливу катакомбної культури.

З наведеної характеристики пам'яток раннього періоду бронзового віку в Середньому Подніпров'ї і порівняння їх з пам'ятками корінної катакомбної культури, зокрема на Сів. Дінці, видно, що культура Середнього Подніпров'я в цей період настільки самобутня, своєрідна і настільки відрізняється від катакомбної, що її не тільки не можна включати до ареалу катакомбної культури, але й навіть розглядати як варіант останньої.

Враження про своєрідність керамічного комплексу з поселень і його відмінність від кераміки з поховань в значній мірі згладилося після розкопок на поселенні в Ісковщині, де в закритих комплексах були виявлені всі основні керамічні форми, які характеризують і поховальну кераміку.

Слід також згадати, що відмінності в керамічних комплексах поселень і могильників — явище, характерне і для інших культур.

Найбільш близьким прикладом може бути ямна культура. Поховання цієї культури мають переважно тільки гостродонний посуд, тоді

як на поселеннях (Михайлівка, Скеля-Каменоломня та ін.) плоскодонний посуд становить майже половину загальної кількості.

З аналогічним фактом відмінності кераміки поселень від кераміки похвонь зіткнувся І. І. Артеменко при дослідженні середньодніпровсь-

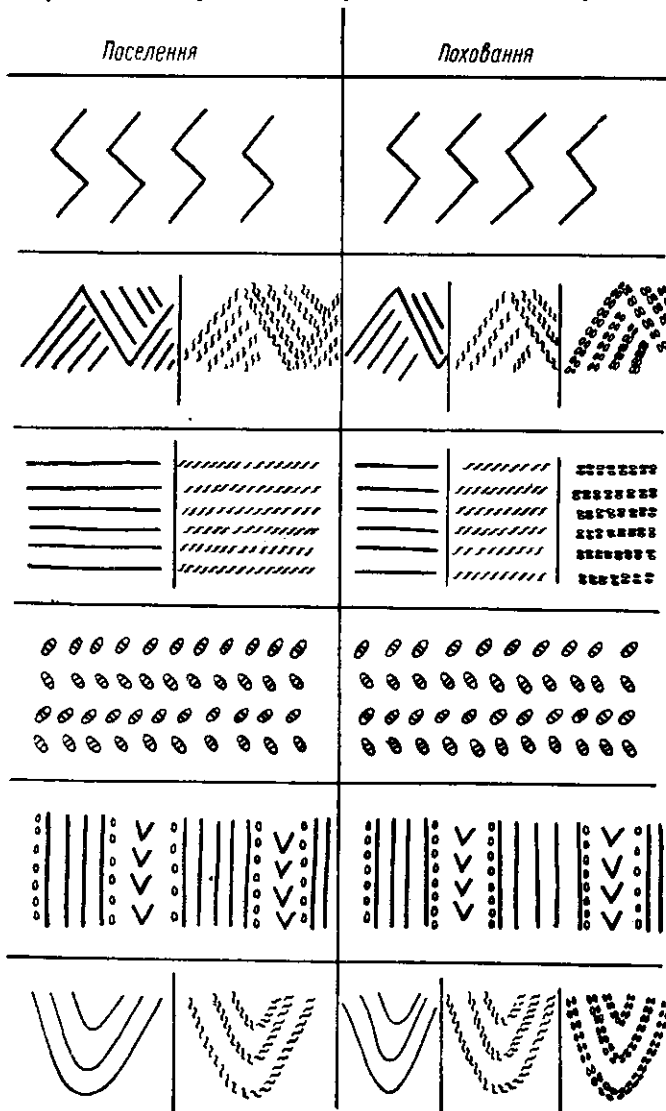

Рис. 4. Система орнаменту на кераміці з поселень та похвонь.

кої культури на Верхньому Дніпрі²⁴. Те ж саме спостерігав при вивченні фат'янівської культури П. Д. Степанов²⁵. Про відмінність кераміки поселень і похвонь пишуть і археологи, що займаються західними культурами шнурової кераміки.

Цілком ймовірно, що якоюсь мірою якраз у зв'язку з цією особливістю протягом тривалого часу не були відомі поселення фат'янівської, ямної, софіївської і західних шнурових культур, відсутність яких зви-

²⁴ І. І. Артеменко, Среднеднепровская культура, СА, 1963, № 2, стор. 20, 21, рис. 5.

²⁵ П. Д. Степанов, Фат'яновские поселения в Западном Поволжье, КСИИМК, вып. 53, М., 1954, стор. 55—60; його ж, О фат'яновских поселениях, СА, 1958, № 2, стор. 124—136.

чайно пояснювалась рухливим способом життя племен цих культур, пов'язаним із скотарським господарством.

Повертаючись до пам'яток Середнього Подніпров'я, потрібно сказати, що, коли висловлене припущення вірне і поселення типу Ісковщини належать тому самому населенню, що й могильники середньодніпровської культури, характеристика цієї культури стане значно повнішою і глибшою. Уже перша, побіжна спроба узагальнити існуючі факти порушує традиційне уявлення про середньодніпровську культуру, як про культуру рухливих скотарських племен. Довгочасові поселення, колективні могильники із значною кількістю поховань, склад стада, яке включало свиню, знахідки зернотерок та інших землеробських знарядь праці малюють господарство осілих землеробів.

С. С. БЕРЕЗАНСКАЯ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ СРЕДНЕГО ПОДНЕПРОВЬЯ В ЭПОХУ РАННЕЙ БРОНЗЫ

Резюме

Ранний бронзовый век в Среднем Поднепровье характеризуется большим количеством могильников и поселений. В археологической литературе утвердилось мнение, что большинство поселений (в частности Каневская группа) относится к катакомбной культуре, а могильники оставлены племенами другой — среднеднепровской культуры.

В статье этот вопрос пересматривается. Дается общая характеристика памятников при этом используются новые материалы, давшие основание для такого пересмотра. Среди них основное место занимает раскопанное автором и Н. Н. Бондарем поселение у с. Исковщина под Каневом. Анализ археологического материала и сравнение инвентаря поселений с инвентарем могильников дает основание для следующих предположений: 1) Среднее Поднепровье никогда не было занято катакомбной культурой; 2) обе категории памятников, известные в Среднем Поднепровье в раннем бронзовом веке, — поселения и могильники — оставлены одним населением, вероятно, племенами среднеднепровской культуры.
